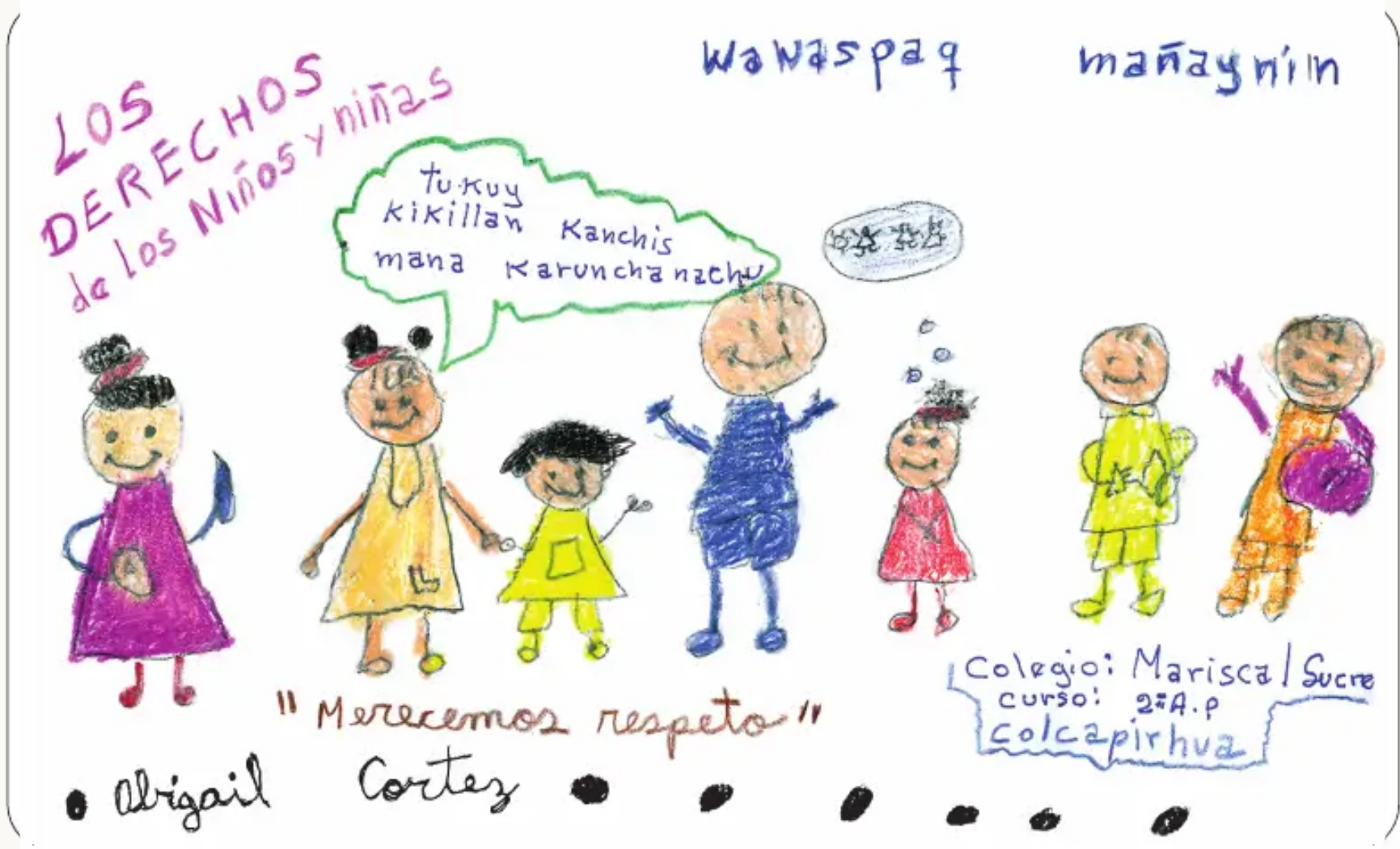

Wawakunap mañaynin:

"Ama pitapis karunchanachu"

LOS DERECHOS de los Niños y niñas

Wawakunap mañaynin

Tukuy kichillaq mana karunchanachu

"Merezemos respeto"

Colegio: Mariscal Sucre
curso: 2º A.P.
Colcapirhua

Abigail Cortez

"Wawakuna mañakuyku respetanawaykuta, paqarikuyku, llaqtakunapi, campopi, chay kawsayniykuman jina wiñayku, derechosniykupis chay kawsayniykuman jina kanan tiyan"

Añaskituman apachimunku

Ayopaya:
 “Añaskitu p’anqata ñawinipuni, kunan siqini, llinp’iwan junt’achini. Kay Laguna comunidadniypi, tiyan, chaypi challwakuna kan, kallantaq p’isqu Martín Pescador, paykunalla challwataqa jap’ispa mikhukapunku. Comunidadniyqa ancha chiri, yachasqaña kayku, kawsakullayku”.

Sutiy: Rojer Uyardo Manteca. Curso: 6º primaria. U.E.: Germán Busch. Yachachik: Evangelina Gutierrez. Comunidad: Chillavi, Ayopaya.

Ayopaya: “Añaskitu p’anqapaq yuntasniyta siqini, yuntaqa jallp’ata llank’anapaq, chaywanpuni tarpuyku, yuntaqa manchay kallpayuq, yachana apaykachayta, chantá sumaqta mikhuchina samachina, yakuta ukyachina.”

Sutiy Alexander Altiri Soliz, Curso: 4º primaria Comunidad: Villa Hermosa

WAWAPURA RIQSINARIKUNA

Ayopaya: “Nuqayku kayku Roger, Ariel, Edwin Añaskitu p’anqapi churamunankupaq siqichkayku: jampi qhurasanta, p’anpakumanta, challwasmantawan. Añaskitu p’anqa chayamuptin ñawiykupuni, ancha k’achitu. Napaykuyku wawasta”.

TAPACARÍ: “Añaskitu p’anqa nuqaman chayamun. Titaqallu comunidadmanta kani, burrusta lomaman qhatichkani”.

CHAPARE: “Ajina parapipis Añaskitu p’anqata rantikuspa ñawiriyku, qhichwapi ruwasqa kaptin. Chaparepiqa parachunpis, mana chirinchu”.

NUTRICIÓN

Tawa laya mikhuyta mana pisichinachu

Imataq ukhunchispi aswan importante?

Kayta tapurinki chayqa, tukuy imata kutichiwanchik, ninku makis, wisa, kunka, chukcha, k'iwicha. Jinapis aswan importanteqa: ÑAWIS, TULLUS, ÑUQTU, SUNQU-LLAWAR. Kaykunata kallpachanapaqtaq mikhunapuni tiyan **Vitamina A**, **Calcio**, **Zinc**, **Hierro**, semanapi uk kutillatapis.

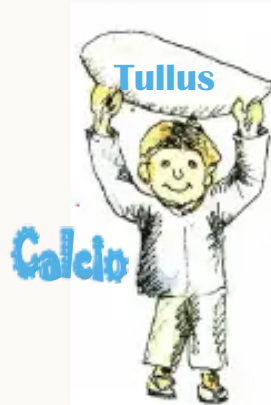

Vitamina A

Kayqa may waliq, umapi wawaq pukuyitunta yanapan wisq'akunanpaq, aycha qaranchista kallpachan, ñawis sumaqta qhawanapaq waliqlataq, ñawi unquymanta ima jark'awanchis, chharpuyaqtin janpin, wawata ñuñuchi kunapaqpis may waliqlataq.

IMA MIKHUNAPI TIYAN VITAMINA A?

Aswantaqa q'illu puquykunapi tarinchis, zanahoria, escariote, zapallo, camote, melón, papaya, pomelo, toronja, damasco, brócoli, espinaca. Aswan q'illu puquykuna chayqa, chaypi Vitamina A kachkan.

Calcio

Kaypis mineral, aswantaqa tulluspaq may waliq, tullus rumi jina thuru kanapaq, tullusninchisqa kawsayniyuq, allinchakun sapa kuti, chayrayku runaqa sapa p'unchay calciotaqa mikhunapuni tiyan, calcio pisiqtinqa, tullus phunuyapun, imitallapipis p'akikapun, llawch'iman tukupunchis.

IMA MIKHUNAPI TIYAN CALCIO?

Aswantaqa yuraq mikhuykunapi tarinchis, lechepi, quesillo, porotos, lentejas, nueces, avena, cebada, quinua, ch'aki habas, ch'aki arvejas, may chhika calcioqa runtupi tiyan, aswantaqa qaranpi, kallantaq sardinaspi.

Zinc

Kaypis minerallataq, runa qhali kawsananpaq ancha waliq, ukhunchispi zinc mana pisin chayqa mana unqunchischi. Aswan waliq ñuqtupaq, uñamantapacha ñuqtu wiñananpaq, sumaq yuyayniyuq kanapaq, chantá wisapaq, simipaq, sinqapaq may waliq kay zinc nisqaqa, chayrayku mikhuna.

IMA MIKHUNAPI TIYAN ZINC?

ZINC nisqataqa tarinchis aychapi, challwaspi, runtuq q'illunpi, k'iwichapi, wallpa aychapi, sardinapi, soyapi, quinuapi, amarantopi, cañawapi ima. Kay Zinc nisqataqa semanapi uk kutillatapis mikhunapuni.

Hierro

Kayqa mineral. Sunqupaq, llawarpaq may waliq. Chanta ukhunchispi aychasninchista thuru jap'in. Llawch'i, sayk'usqalla kaptinchis thuruyachikun. Pata qaranchis sanu kananta qhawan, llawar ukhunchispi mayu jina phawarinanta yanapan, uñamanta machuyanakama wiñachiwanchis, p'iqiñata yuyayniyuq kanapaq yanapan.

IMA MIKHUNAPI TIYAN HIERRO?

Tukuy q'umirkunapi kan: acelga, espinaca, vaina, uqhururu, brocoli, jat'aqu, perejil, apio, berros, verdolaga, waka, oveja k'iwichapi, trigopi, girasol mujupi, trigo qarapi aswantaqa.

Uqhururu (berros) qhurapi tiyan kay Vitamina A, Calcio, Zinc, Hierro ima, chayrayku kay uqhururutaqa mikhunapuni kanman. Aswantaqa qhuchiraraspi puqun.

Kimsa

3

"Ama pitapis karunchanachu"

WAWAKUNAP DERECHOMANTA YACHARINA

Ajinata yuyarichiwanchis yachachik Isabel Zárate, payqa llank'arichkan Unidad Educativa "Mariscal Sucre" Colcapirwa municipiopi, Cochabamba.

Yachakuqkunawan siqinku, qillqanku, WAWAKUNAQ DERECHOSNINTA YUYARINA nispa apachimun kay jina k'acha ruwasqata Añaskitu p'anqapaq. PACHI.

Dibujo: Abigail Cortez

PACHI wawakunaman, yachachiqinkuman ima kay jina k'achituta ruwasqankumanta.

U.E.: Mariscal Sucre, Colcapirwa, 2015

WAWAKUNAP DERECHOSNINQA MAY JATUN, NITAQ UK TALIQUILLAMAN WINAYKUSUNMANCHU. KAWSAYNINKUMAN JINA DERECHOSNINKUQA KANAN TIYAN. WAKIN TATAKUNA, WAKIN WAWAKUNA, WAKIN YACHACHIQUKUNA, WAKIN KAMACHIQUKUNA MANARAQPUNI WAWASTAQA MUNAKUYWANCHU IMATAPIS YACHACHINKU. QHIPAN AÑASKITUPI PARLARI SUN WAWAKUNAWAN, IMAYNATAQ WASIPI, YACHAY WASIPI QHARI, WARMI WAWAQ KAWSAYNIN, JASUT'ISQALLAPUNICHU KACHKANKU?

Wakin derechosninchikta riqsirina

Fuente: ¿Qué piensan los niños, niñas y adolescentes? UNICEF-2003.

SABERES LOCALES

“Tawa watayuq kani, ñapis awaytaqa amañachkaniña”

Kay

cartita Paulinapaq: *Imayna kakuchkanki Paulina awaytaqa amañallaypuni, wiñasqaykiman jina aswan sumaqta ruwarinki, mamaykiwan yanaparichikuy. Awaspaqa umata llank'achinchis. Pachi.*

Nit'in (firma): Añaskitu.

“Wasiyqa comunidad Wayqhu Abajopi, (Tapacari). Sutiya Paulina Silvestre, tawa watayuq kachkani, tatay Guillermo Silvestre, mamay Narcisa Portugues. Kimsa ñañasniy Melina (6), Juana (8), María (2) Marcos chunka killayuq.

PAULINA SILVESTRE WILLARIWANCHIS

Añaskitu: Ima sutiyki?

Sutiya Paulina.

Añaskitu: Machkha watayuq kachkanki?

Paulina: Tawa watayuq kachkani.

Añaskitu: Ñapis awayta amañachkaniña?

Paulina: Ari, kunan yachakuchkani, pukllakuq jina ruwarichkaniña.

Añaskitu: Pitaq yachachisasunkiri?

Paulina: Mamay á.

Añaskitu: Paychu telapusunki?

Paulina: Mana, payqa qhawawan, ruwasqayman jina, imatachá pantachkani chayta chiqancharin.

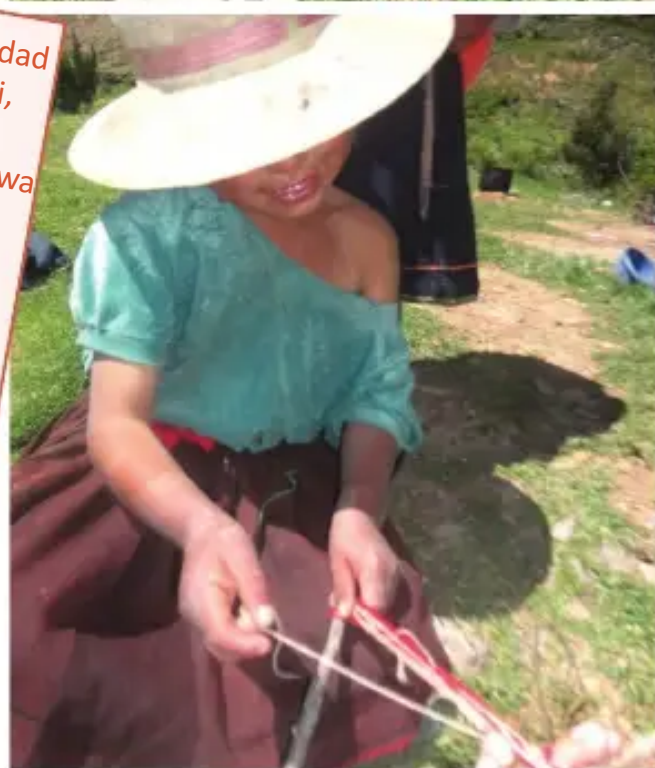
Añaskitu: Ima tiempopi awankichis?

Paulina: Mamayqa ch'aki tiempopi. Nuqaqa ima ratupis pukllakuq jina awayta amañallani.

Añaskitu: Imaynata qallarinki?

Paulina: Q'aytu jap'ini, yupani, coloresta tinkuchini, k'aspisituman watani, jinapi awanipacha. Chaylla.

Ajinata wawakunaqa juch'uymantapacha wasinkupi tatawan, mamawan, awichuswan amañanku ima ruwayllatapis. Pukllakuq jina qallarinku. Wawamanqa munakuywan yachachinku.

Maki qhuchusqapaq

Janpi qhuras

Cacto

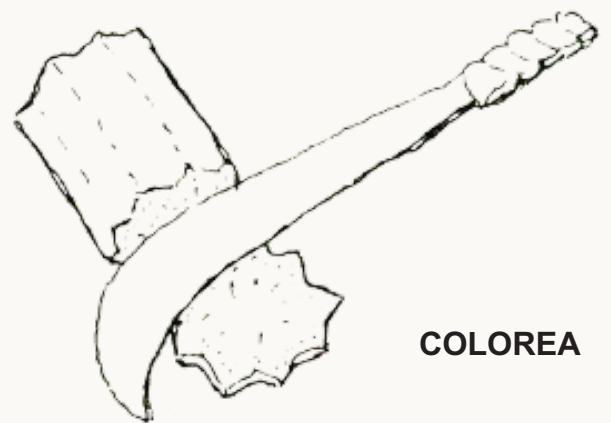
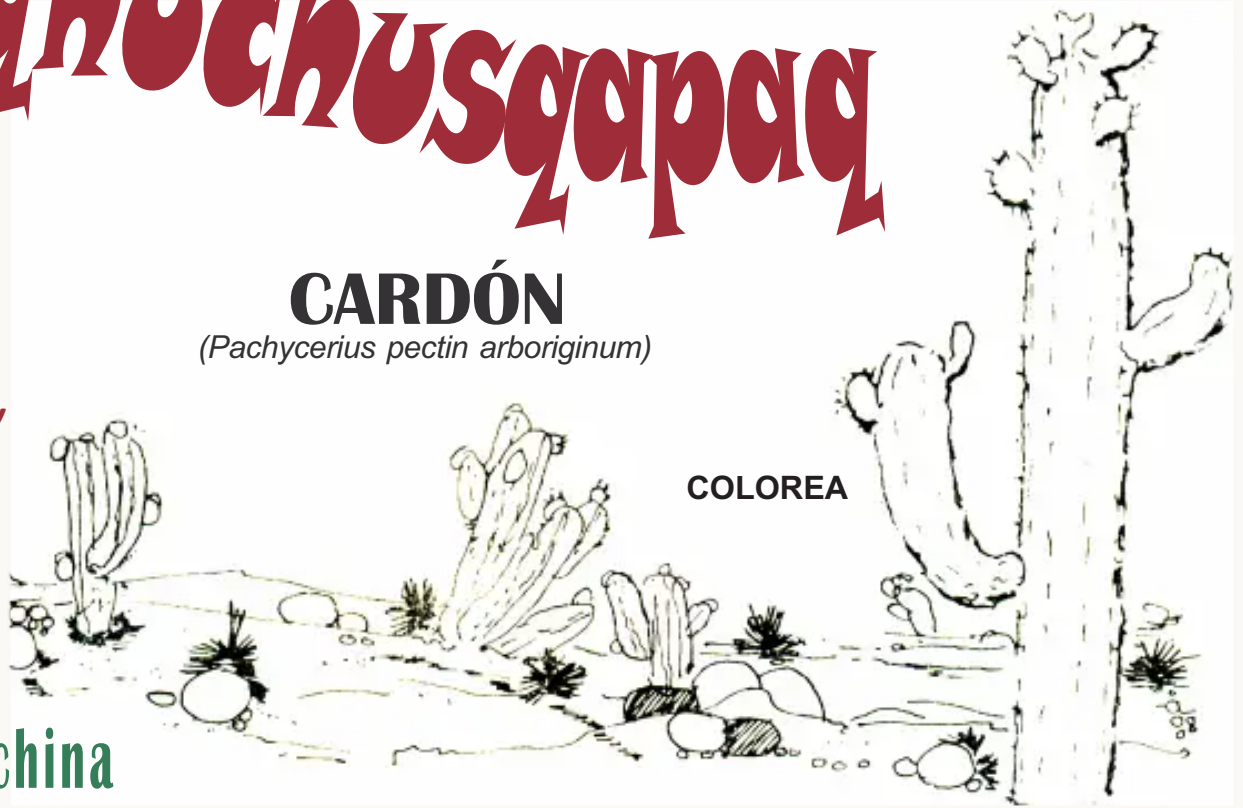
Campo llank'aq runaqa ima ruwaspapis chay rato makinta, chakinta khuchurpakuyta atin, chay ratuqa mana ni imata ruwayta atichkanchikchu, mana kanchu doctor, wakin chiqakunapiqa ni janpiripis kanñachu.

Llawartaraq sayachina

Kay cactuq waqaynin may waliq khuchusqapaq. Campo llank'aq runaqa ima ruwaspapis chay rato makinta, chakinta khuchurpakuyta atin, chay ratuqa mana ni imata ruwayta atichkanchikchu, mana kanchu doctor, wakin chiqakunapiqa ni janpiripis kanñachu. Ichá makita khuchurpanchis, chay ratu llawartaraq sayachina, Cardón cactuq waqayninwan sut'uykuchina, ajinapi llawar suruchkapta sayachin, venata wisq'arpan.

Cardón cactu khuchurpaytawan laq'akuna

Llinphu machete jap'iytawan, Cardón cacto khuchuna, chay khuchusqa cactota tunpa kallpitawan ñit'ina chay khuchurpakurqanchis chayman, chay Cardónwan llinphu thanitawan wataykuna. Ajinata saqina uk kimsa, tawa horasta, chaymanta urqhurpana. Yakuta t'inpuchina, ilayarpachiytawan, mayllarpana.

CAMPOPIQA MAY CHHIKA JANPI QHURA TIYAPUWANCHIS, AMA USUCHINACHU, KAY YACHAYNINCHISTAQA, AMA QUNQANACHU. JANPIRIS KAPTINPIS WATURINA, JANPICHIKUNA

Ciclo Festivo Tata Santa Vera Cruz

Foto: Los Tiempos

TAKIRIKUNACHIS
Qayna wata kunan jina,
mamaypaq wisallanpiraq,
kunantaq qhawariwaychis,
tatalaq ñawpaqinpiña.

----- 0 -----

Siwankichu, siwankichu,
tatala riqsiwankichu,
Aunque mana riqsispapis,
amamin qunqawankichu.

Foto: Escape-Ciños-Tabela-Fernando-Cartagena, La Razón

VÍSPERAS: Ch'isiqa
may chhika runa
Tatalamanqa
aysarikun, velasta
lawrachikunku,
oveja, llama, waka
wanusta apamuspa
q'usñichinku.

**Imata qankuna kay
raymimanta
yachankichis?**

Ñapis kay wata raymis
chayamunña, qallarinchis
3 de mayo Tata Santa Vera
Cruz, Bolivia
Ilaqtanchispiqa tukuy
niqpi ruwakun.
Cochabamba Ilaqtapi,
Valle Hermosopi kay
raymiqa ruwakun,
runawan parlarinchis
paykunataq willarinku:
“Kay raymiqa uqhariy
tiempo napaykunapaq,
uywitas mirananpaq;
chaypaq runaqa velata
lawrachikun tatalamanqa”.

Tata San Isidro Labrador

Misuk'animan
paredonesman richkayku Tata
Isikuta waturikuq, kutimuytawan
willarisqaykichis ya.

COLOREA

**Paredones,
Municipio Vacas,
Arani:** “Llaqtaykupi
kallantaq San Isidro
Labrador,
nuqaykupis jallp'ata
yuntawan
phurmurichiyku,
chukaru yunta
mansuyanapaq”.

Comunidadepiqa
chaqrata tarpunchis,
chaypaq yuntaqa
kananpuni tiyan,
rantichis nitaq
mansochu, chukaru,
mana jallp'a llank'ayta
munanchu, chaypaq Tata
San Isidro.

Mayo killapi 15 p'unchay
kay raymiqa. Mizquepi,
Paredones. chay tukuyta
“Añaskitu” p'anqaqa
puriykacharimun.

Aguada, Municipio Mizque:
“Kay jallp'aqa tata Isikuqta, kay
jallp'anpi llank'arichkayku,
paypuni yuntataqa amansan,
may chhika chukarupis kachun
Tata Isikuqa mansuyachin.
Qusay tarpuchkan, nuqataq
mujuta t'akachkani”.

Pukllarikunaaa

Ruedawan pukllarichkani

Bicicletaq aronwan
pukllarikuyehis

*San ago, Mizque: "Kay
ruedaqa tataypata karqa,
nuqa qhichurpani,
pukllarinaypaq.
Campopiqa wayra jina
ruedaq qhipanta
phawarini, ila wayrita
uyaypi waqtarichkawan.
Kay ruedaqa nuqapaqqa
jatun, chaywanpis
k'aspi uqhariykuytawan,
phawariyku"*

Kay yupaykunata ch'uwanchariy

$7 + 2 \times 3 =$

71

$9 \times 9 - 10 =$

91

$12 + 8 + 39 =$

5

IMASMARI

$8 \times 9 + 19 =$

27

$15 - 2 + 10 =$

23

$22 - 2 \% 4 = 5$

59

QHICHWATA YACHARIKUNA

Mikhuchkan

Samarichkan

Aysachkan

8
pusaq

Publicación con el apoyo de